
Mravljinčar, Luhmann in subjekt

Darij Zadnikar

V zbirki fantazij in refleksij o jazu in duši "*Oko duha*", ki sta jo zbrala Douglas R. Hofstadter in Daniel C. Dennett, najdemo tudi Hofstadterjevo zgodbo "*Preludij ... in fuga*".¹ Ahil in Želva sta prišla na obisk k svojemu prijatelju Raku, da bi se seznanila z enim izmed njegovih prijateljev Mravljinčarjem. Ob prepletanju Bachove glasbe in pitju čaja se plete razgovor. Ta nanese tudi na sistem-mravljišče.

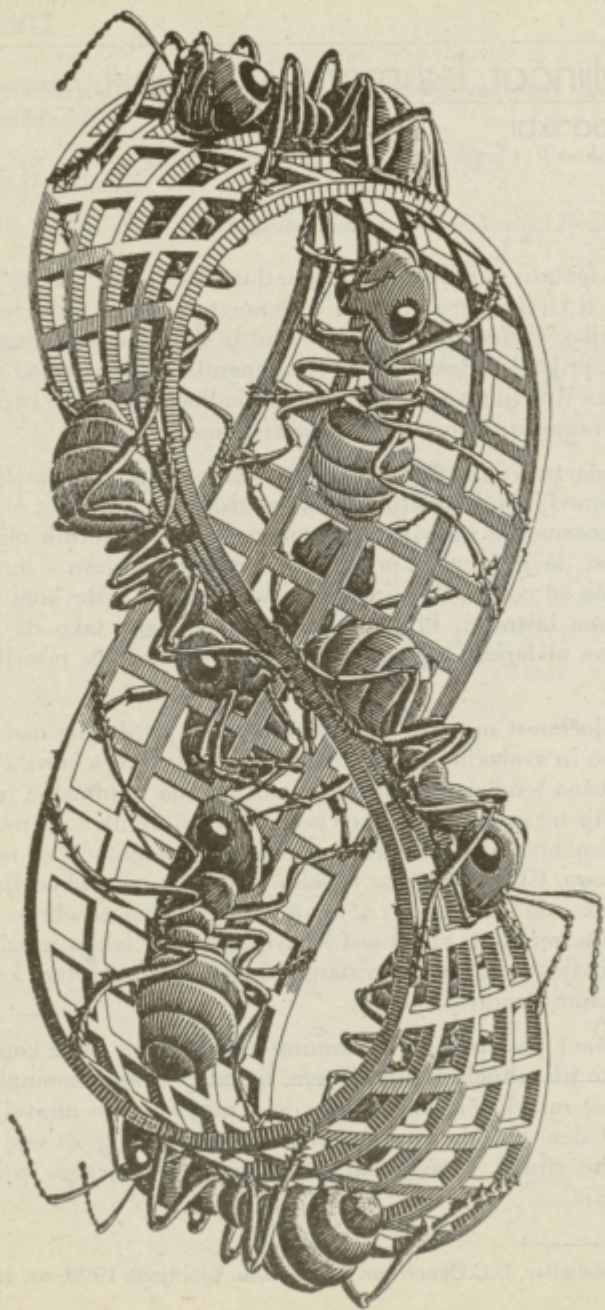
Mravljinčar trdi, da je po stroki kirurg za mravljišča, ki odpravlja živčne motnje mravljinčnih naselbin tako, da odstrani bolne dele. Mravljišča (in ne posamezne mravlje) trpijo razne oblike govornih ohromitev. Izkaže se, da je njegova prijateljica, tetka Hribarjeva - mravljišče. Mravljišča so celota, ki je ne gre zamenjevati s seštevkom mravelj. Celota ima lastnosti, ki jih posamičniki nimajo, tako da je tetka Hribarjeva obdarjena z govorom, četudi so posamezne mravlje v njej neumne.

Prav vključenost mravelj v mravljnji sistem jih dvigne nad njihovo naključno in svobodno bivanje. Naključnost velikega števila mravelj tvori splošno tendenco. Med mravljami obstaja minimalna mera komunikacije ter različna številčna prisotnost določenih kast in specializacija. Nenehno gibanje mravelj prilagaja porazdelitev kast različnim okoliščinam. Gibanje znotraj naselbine vedno znova obnavlja porazdelitev tako, da ustreza okoliščinam, s katerimi se naselbina sooča v določenem trenutku. Prisotnost Mravljinčarja se lahko izrazi z novo porazdelitvijo. To spremembo stanja bi lahko razumeli tudi kot dodajanje *spoznanja* mravljišču.

Mravljinčar s posameznimi neumnimi mravljami ne more komunicirati. Lahko jih edinole požira. S tem, menda, ohranja komunikativno sposobnost mravljišča. Mravljinčar je v razgovoru do mravelj neprižadeto hladen. Sočutja ni pričakovati, moti pa odsotnost vsaj trohice gurmanske strasti. Mravljinčar je Znanstvenik, njegovo početje je Tehnologija.

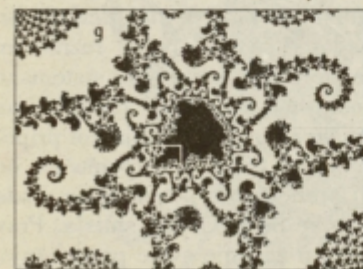
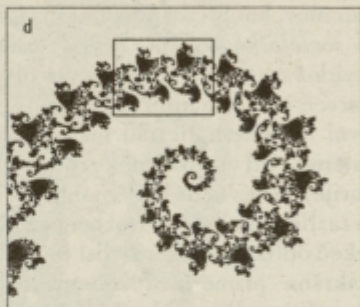
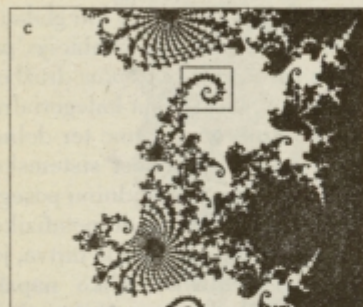
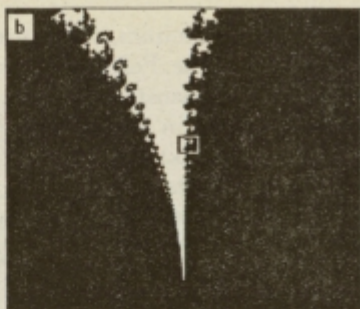
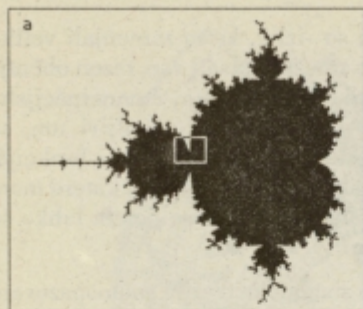
1 D.R.Hofstadter, D.C.Dennett (ur.), *Oko duha*, Ljubljana 1990, str. 155.

Scientizem, tehnicizem, shematizem so -izmi, ki so zamenjali velike pripovedi moderne. Požirajo vse in so zmožni opisati vse, razen občutja požiranja. Predznanstveni motivi, etika, *sympatheia*, emancipacijska praksa, delujoči in čuteči subjekti in končno, spremenljivi um, so izrinjeni in obmolknjeni. Um in Subjekt sta skopnela. Njuna funkcija, *deskripcija*, je obstala. Obstaja kot deskripcijska sila, pred katero mora vse obmolkniti, kajti zmožna je opisati vse. Kaj bi se potem lahko še reklo, zakaj bi se potem še kaj storilo?

Splošna sistemska teorija in posebne sistemske teorije samoopazovanj in samoopisovanj družbenega in psihičnega sistema ter njihovih delnih sistemov, kot jih zasnuje Niklas Luhmann, imajo pretenzijo biti globalna *sociološka* teorija. Svoje univerzalistične spoznavne ambicije pa navidez ne temelji na še enem ob vrsti že iztrošenih *konceptov* družbe, marveč na spoznanju *splošnosti* igre sistemov, ki jo je na kategorialni ravni mogoče aplicirati na vse možne strukture oz. sisteme ter delne sisteme. Od tod bi lahko hitro sklepali na metafizičnost sistemske teorije, če nas ta ne bi demantirala s teoretsko živimi in plodnimi posegi na različna področja družbenega življenja. Res je, da je tudi metafiziko nekoč odlikovala ista živost in pestrost, a ker je danes menda mrtva, je vsakršna primerjava sistemske teorije z metafiziko lahko napak razumljena. Pa vendar je sistemska teorija po Luhmannovih besedah nekakšna "*superteorija*".

Obsežna teoretska prizadevanja Niklasa Luhmanna, ki jih označuje že kar nepregledna bibliografija, so usmerjena predvsem k oblikovanju občje teorije avtopoetičnosti. Išče se občja oblika izgradnje sistemov na podlagi uporabe samoreferenčne zaprtosti, ki bi uspela zajeti tudi različne načine avtopoetične reprodukcije. Prav to dejstvo, da se ob priznavanju različnih modusov avtopoetičnosti vztraja na "*superteoriji*" občje teorije avtopoetičnosti, ki ne more imeti druge funkcije kot strukturno reprodukcijo te teorije same, kaže na še en revival metafizike v formi sistemske teorije. To kar lahko občja teorija avtopoetičnih sistemov (samo)reproducira, je scientistična *moč in sila deskripcije*. Klasični shematizem metafizike nadomešča sodobnim razmeram primerna avtoreferenčna pentlja, dinamični shematizem, ki sistemske teorije oskrbi z deskriptivno vsemogočnostjo. Če pentlje (loop), ki se pogosto uporabljajo na ravni računalniškega programiranja kot pripomoček v procesiranju informacij, skratka kot tehnični pripomoček, ne bi imele izhoda k svoji metaravni ali prenehanju, potem bi se resda večno ohranjale, vendar jim to dejstvo še ne bi dajalo smisla. Prav nasprotno. Vsaka teorija si na neki način zasnuje svoje prenehanje, vključevanje samoreproduktivnih mehanizmov pa grozi s smrtjo iz dolgočasja.

Seriya povečav na robu Mandelbrotove množice.

Luhmannova teoretska forma je refleksivna zgolj znotraj sebe same, zato lahko reproducira zgolj logični abstrakcijski proces družbene realnosti, kar predstavi kot logično samointerpretacijo. Reprodukcijski sistem ni reprodukcija istega, temveč ciklično obvladovanje lastne in okoliške kompleksnosti na osnovi specifičnega informacijskega kodiranja. Reprodukcijski sistem je neskončen, iz sebe same napajajoč se proces preobrazbe prvotne kompleksnosti v sistemsko reducirano kompleksnost. Skorajda smo - na teoretski ravni - priča protislovnemu, na eni strani občudovanja vrednemu, a v svoji avtopoetičnosti tudi dolgočasnemu svetu *fraktalov*.

Sistemske teorije družbe ni mogoče kritizirati. Klasični teoretski kritični postopki niso možni, ker ti predpostavljajo interkomunikativnost in ne teoretske avtarkije. Samoreferenčnost sistemske znanstvene teorije naj bi temeljila na sposobnosti lastne pojmovne diferenciacije, njena praktično projektivna vez z dejanskostjo je sekundarna, hkrati pa je imunizirana pred soočanjem z drugačnimi teorijami, ki jih ne more razkrojiti v svoj strukturalni svet. Z vključevanjem principa avtopoezisa v lastno znanstveno teoretsko reprodukcijo se sistemska teorija vzpostavlja kot *superteorija*, to pa jo, navkljub poudarjenemu scientizmu, približuje formi *ideologije*. S tem vsekakor ne bi bila prva znanstvena teorija v zadnjih dvesto letih, ki si ideološko formo pridobi z nanašanjem naravoslovnih principov na protislovno kompleksnost družbe.

Moč posploševanja, univerzalistične ambicije in metafizičnost nakazujejo filozofske implikacije sistemske teorije ali pa vsaj njeno bližino z določeno filozofsko tradicijo. Sistemska teorija noče in ne more biti filozofija. Če je že potrebna katalogizacija, potem sodi v občo sociologijo. Ni pa mogoče zakriti njenega psevdofilozofskega učinka, ki izhaja iz ambicije univerzalistične spoznavne teorije in avtoreferenčne deskriptivne sile. Luhmann navaja različne teoretske vire svoje sistemske teorije družbe: od preobrata Parsonsovega strukturalnega funkcionalizma v funkcionalni strukturalizem, prek modelov kibernetike do neposrednih vplivov bioloških teorij avtopoetičnih sistemov Varela in Maturane. Navezava na filozofsko tradicijo je največkrat zamolčana. Luhmann je predvsem znanstvenik, posebne znanosti pa nerade kažejo na sovisnost z njim sodobnimi filozofskimi koncepti, ker jim to ruši podobo "objektivnosti in nevtralnosti". Ta znanstveni "objektivizem" stopnjuje že prisotni metafizični učinek sistemske teorije oziroma njeno deskriptivno silo.

Nereflektiranost filozofskih implikacij sistemske teorije s tem ne postavlja pod vprašaj njene zmožnosti samoopisovanja, kajti ni zgolj v

skladu s sistemsko teorijo, ampak tudi s splošnim sodobnim razumevanjem razmerja med znanostjo in filozofijo, da slednja ne more biti nadrejeni sistem vedenja, pa četudi kot sintetična "znanstvena slika sveta". Nepripoznavanje filozofskih implikacij lastne teorije ob hkratnem deklarativnem zavračanju filozofskih tradicij ter prekrivanju letih z naturalističnimi modeli, ima za posledico nekritično sprejemanje prav teh implikacij, katerih filozofije se negirajo. Po drugi strani pa teoretična avtarkija systemske teorije v svoji filozofski amneziji producira probleme, ki jih ne more reševati na ravni lastnih delnih sistemov. Eden od temeljnih problemov systemske teorije je, da je teorija subjektivitete brez subjekta; z ozirom na zgoraj pokazano *deskriptivsko silo* systemske teorije bi lahko celo izpeljali, da je *subjektivizem* z amnezijo.

Svoj razkol s tradicionalno sociološko tradicijo, ki možnost družbenega sistema izpeljuje iz normativnega sistema, ki je vezan na družbene akterje kot tisti del, ki je konstitutiven za družbeno celoto, Luhmann naslanja na *biološko teorijo avtopoetičnih sistemov* Maturana in Varela. Sistemi se reproducirajo s funkcijskim načinom elementov in njihovo interrelacijo. So samoreferenčni ter jih je moč analizirati kot zaprte sisteme.

"Teorija samoreferenčnih sistemov trdi, da se izdiferenciranje sistemov izvrši lahko zgolj s samoreferenco, tj. da se sistemi v konstituiranju svojih elementov in elementarnih operacij nanašajo sami nase. Da bi sistemi to lahko omogočali, morajo proizvesti svoj opis; biti morajo sposobni vsaj tega, da uporabijo diferenco med sistemom in okoljem znotrajsistemsko kot orientacijo in kot načelo proizvodjanja informacij. Samoreferenčna zaprtost je zato možna zgolj v okolju kot nujnemu korelatu samoreferenčnih operacij."²

Samoreferenčna zaprtost torej utemelji odprto naravnost sistema. Nekontrolirana kompleksnost okolja se transformira v kompleksnost sistema na osnovi različnih komunikacijskih kodov, ki informacije okolja filtrirajo v stabilni svet sistema. Redukcija, oziroma organiziranost kompleksnosti je vezana za "težnjo" minimalizacije entropičnosti sistema, kar bi bil sistemsko teoretični pendant biološkemu konceptu evolutivno razvitih mehanizmov samoohranjanja.

Tradicionalno predstavo enotnega transcendentalno zasnovanega sveta zamenjajo pluralni, sistemsko relativni okoliški svetovi, ki vzpostavljajo nepregledno mrežo mnogokratnih odnosov sistem/okolje. V tej

2 N.Luhmann, *Zamenjava paradigme v sistemski teoriji*, Nova revija 96-99, Ljubljana 1990, str. 765.

mreži je vsakršno tradicionalno razlikovanje med transcendentnim in empiričnim odveč, kar je analogno Heglovemu preseganju subjektivnega idealizma, ko ta strukturo samozavedanja opiše zunaj spoznavnega subjekta v področju objektivnega duha. Tako nastopa pri Luhmannu, analogno Heglovemu duhu, sistem, ki predeluje smisel. Na poti koevolucije sta se oblikovala socialni (samoreferenčna komunikacijska skladnja) in psihični (samoreferenčnost zavesti) sistem, ki ju Luhmann opisuje v podobnih raziskovalnih postopkih.

S takšno navezavo na teorijo avtopoetičnih sistemov pa sistemska teorija nima več hipotetične potrebe po izhodišču oziroma centru refleksije, in zato ne potrebuje nikakršnega pojma subjekta. Pojem samoreferenčnega sistema povsem zadovoljivo nadomešča to tradicionalno socio-filozofsko kategorijo. Ni pa to opuščanje subjekta brez lastne tradicije. Od Nietzscheja naprej smo priča izgubi identitete subjekta. Na ta teoretski proces katalitično deluje še Freudova psihoanaliza, da bi se lahko prek post/strukturalizma Lacana, Foucaulta, Derridaa in drugih v postmodernizmu subjekt, njegova doba in resnica dokončno zavrgli.

Jürgen Habermas razume ta trend predvsem skozi problem nemoči subjekta nasproti krožnim procesom samoreferenčnih sistemov, na katere ne morejo vplivati.

"Ta trend družbeno teoretske diagnoze časa se že desetletja steka k točki, ki jo sistemski funkcionalizem napravi za svojo poanto: dopušča, da subjekti sami razpadajo v sisteme. Molče zapečati 'konec individua', ki ga je Adorno še negativno-dialektično zaokrožil in oklical za samozgrešeno usodo. N. Luhmann enostavno predpostavlja, da so strukture intersubjektivnosti razpadle, individui so se izločili iz svojega *Lebenswelta* - da osebni in socialni sistemi tvorijo okoliške sisteme zase."³

Po Habermasu sistemski funkcionalizem predpostavlja barbarstvo subsumpcije *Lebenswelta* pod imperativne procesov izkoriščanja (Marx). Sistemski funkcionalizem naj bi bil po eni strani naslednik filozofije subjekta, kjer je samoreferencialni subjekt nadomeščen s samoreferenčnim sistemom, in po drugi strani naj bi radikaliziral Nietzschejevo kritiko uma.

Dezorientacija subjekta, ki v družbi izgubi oporišče, s katerega bi bilo mogoče zastaviti praktične projekcije, in nasploh nemoč vodenja individualnega življenja iztisnejo problematiko *ravnanja* na rob teoretske produkcije. Luhmann z minimiziranjem pojma *ravnanja*, ki je sub-

3 Jürgen Habermas, *Filozofski diskurs moderne*, Zagreb 1988, str. 329.

jektno filozofsko orientiran pojem, globoko poseže v teoretsko tradicijo, saj je to ključni pojem *hegllovstva*, s kategorijo *družbene prakse* pa tudi *socialne filozofije*. Prav s to marginalizacijo subjektno orientiranega pojma *ravnanja* se omogoči navezava na teorijo avtopoetskih sistemov. Sistemska teorija ne potrebuje več izhodišča, ni ji potreben pojem subjekta, to pa še ne pomeni, da ni ohranjen kot *kriptosubjekt* prav v pojmu samoreferenčnega sistema kot eksplicitnega nadomestka tradicionalne kategorije in deskriptivne sile teorije kot subjektivistične posledice zamolčanega subjekta. Edina praksa, ki je v ospredju, je teoretska reprodukcija, in edina možna izpeljava takšne teorije v dejanskost je *deskripcija*. Konceptualizacija družbene teorije, ki shaja brez individualnih akterjev, oblikuje ideal deskripcije.

Sistemska teorija, ki sistem razume diferencialno teoretsko, je v nekem smislu primerna slika trenutnega stanja high-tech postindustrijskih družb, ki so acentrične in znotraj katerih ni dominantnega ali reprezentativnega podsistema. V radikalno pluralni sodobnosti je odločilna diferenca identitete in difference, samoreference in tuje reference, in ne identiteta difference in identitete kot jo je zasnoval Hegel. Takšna podoba deluje še posebej "osvobajajoče" na ruševine postsocializma, četudi kaže, da so te možni generator rušilnih družbenih protislovij, ki jih ne bo možno stabilizirati s sistemsko nevtralizacijo. Te "kritične" implikacije sistemske teorije lahko razvijemo, če jo "interpenetriramo" kot lastno teoretsko okolico, od katere ne pričakujemo dialoškega napredka, ker ne prizna (ne potrebuje) interkonsenzualne ravni. Šele na tej ravni slutimo množico eremitov, "gledalcev televizije", ki jim smisel nudi tehnično-medijski network. Mimo tega pa ne gre za nekritično družbeno teorijo, marveč akritično.

Habermas pripominja, da se je v sistemski teoriji Lebenswelt razkrojil v pod sisteme. Sistemske monade, ki so v funkcionalnih sklopih nadomestile intersubjektivne odnose, se medsebojno nanašajo simetrično in uravnoteženo, povsem drugače kot v stratificiranih družbah, kjer se je delni sistem lahko hierarhično nadredil ali postal reprezentant celote. Razumljivo je, da zaradi tega sodobne družbe ne morejo imeti središčne instance samorefleksije in samozavedanja. *Spoznavni subjekt*, ki je kardinalni pojem novoveške filozofije, je substituiran s pojmom sistema. Na mesto razmerja notranjost/zunanost med spoznavnim subjektom in svetom stopi razmerje sistem/okolje. Spoznanje in samospoznanje kot zavestna učinka subjekta sta podrejena ohranjanju in razširjanju sistemske strukture. Ker pa se sistemi ne morejo nanašati na druge, ne da bi se nanašali na sebe same in se o sebi reflektivno prepričali, je očitno, da je samoreferenčnost sistema narejena po zgledu subjektivne reflektivnosti. Resda umanjka sestvo subjektivnega,

središče. Iz posamičnih samonanašanj ne izhaja nikakršna sredina, v kateri bi bil sistem kot celota prezenten samemu sebi in vedel o sebi kot samozavedanje. Samo delni sistemi razvijajo samozavedanje, medtem ko je celota ohranjena kot okolica. Habermasa mora poleg razkroja *Lebenswelte* v sistemu še posebej zmotiti ta zanikana možnost splošnega konsenza, pa čeprav je vezan samo na določen izsek prostora in časa.

Ideal univerzalne deskripcije priča o subjektivnosti systemske teorije, pa četudi je to "okoliško" njenemu samoopisu. V systemski teoriji je pojem refleksivnosti odcepljen od pojma zavesti. Kot refleksijska teorija pa socialnih sistemov zgolj ne opisuje, ampak jih s tem opisovanjem posameznikom šele napravi razumljive. Ideal deskripcije, ki se izogne praktično-projektivni vlogi teorije, ob še tako aktualnem negiranju družbenih subjektov in razkroju individuov reproducira povsem tradicionalni dualizem. Na eni strani imamo avtopoetično reprodukcijo sistema kot objektivne enote in na drugi strani samoreferenco sistema kot subjektivne enote. Ideji sistema kot univerzalne sovisnosti bivajočega ustreza ideja resnice kot subjektivne evidence. Med obema ravnema obstaja *izomorfizem*, edino možno pojmovno mašilo, ko se potlači možnost subjektivno-praktične vezi. Socialna realnost se konstituira po istem operativnem modusu, po katerem jo izkuša opazovalec. V tej perspektivi ne more biti nikakršne razlike med objektivno enotnostjo sistema in subjektivno enotnostjo opazovalca. Subjektivno zgolj reproducira objektivno in obstaja kot objektivna enota. Hkrati se pojem izomorfizma poskuša naturalizirati s predstavo *koevolucije* psihičnega in družbenega sistema.

"Luhmannovo podjetje se manj navezuje na strokovno tradicijo teorije družbe od Comta do Parsonsa, bolj pa na zgodovino problema filozofije zavesti od Kanta do Husserla. Systemska teorija ne pripelje sociologije na gotovo pot znanosti, temveč se predstavlja kot naslednik odpuščene filozofije. Podedovati poskuša fundamentalne pojme in probleme filozofije subjekta, obenem pa preseči njeno kapaciteto reševanja problemov. Pri tem izpelje spremembo perspektiv, ki napravi samokritiko s seboj sprte moderne za brezpredmetno."⁴

Očitno je, da Luhmann dolguje nemškemu idealizmu več, kot na to kaže njegovo deklarativno zavračanje filozofije subjekta. Razmejitev sistema do okolice, ki jo sistem konstituira kot svoj robni smisel, je mišljena analogno kot svet konstituirajoča transcendentalna zavest. Prav kategorija zavesti kot avtopoetičnega sistema (psihični sistem), ki se ji pripisuje izvenobjektivna bit in ki se jo razume kot paralelno

4 ib., str. 344.

obstoječo socialnemu sistemu, kaže na bližino teh socioloških apriornih distinkcij s tradicionalno filozofskimi (duh in narava) in posebej fenomenološkimi distinkcijami. Prav v skladu s to tradicijo se objektiviteta razlikovanj predpostavi, ne da bi se razvila njihova imanentna logika diferenciranja. Fenomenološke dvopolne distinkcije, ki se koncentrirajo vzdolž difference imanence in transcendence zavesti v formi intencionalnosti, je mogoče v skladu s sistemsko logiko prestaviti v Luhmannovo sistemsko teorijo. Transcendentalni subjekt je zdaj sistem, transcendentalna fenomenologija čistega jaza pa se prelevi v transcendentalno sistemsko teorijo.

S tem da je pojem subjekta deklarativno opušččen in zamenjan z drugim pojmom, se kaže predvsem na nadomestljivost abstraktnih principov, takorekoč na njihovo blagovno formo. To transponiranje pa ne spremeni bistva. Možno je zgolj zaradi tega, ker sistemska teorija ne reflektira lastnih filozofskih tradicij in implikacij, ki so nedvomno zelo močno prisotne, čeprav naturalistično prekrite. Zamenjava teoretskih terminov pa še ni - sicer željena in obljubljana - zamenjava paradigme. Je zgolj ena od kritik filozofije subjekta, ki ostaja znotraj njenega okvira.

Da sistemska teorija odpravlja tradicionalni pojem subjekta, tako da ga implicite ohranja, da je subjektna filozofija brez subjekta, je očitno tudi ob njenem pojmovanju *zavesti* kot teoretskega priusa. Družbenost je zgolj sekundarni nadomestek izvirne pomanjkljivosti zavesti, ki je vedno delna zavest ("subjektivna") in ne more izpolniti ideala transparence ("vsevednosti"). Ta implicitni ideal neskončne in totalne zavesti je mera končni in pomanjkljivi zavesti, ki se lahko preseže in približi idealu znotraj idealne neskončnosti družbenega. Družba je tako nadomestek tistega, česar zavest izvirno ni zmožna. Jalov gon posamične zavesti k vsevednosti (eros) se lahko asimptotično realizira v univerzalnem socialnem sistemu. Avtopoetičnost sistemske teorije vgrajuje prav ta mehanizem, ki daje videz vsevednosti, ideal univerzalne deskripcije, ki odseva od njene subjektne filozofske deskriptivne sile.

O opuščanju subjekta v sodobnih filozofskih in znanstveno teoretskih smereh obširno razpravljajo že dobro desetletje trajajoče diskusije o usodi projekta moderne. Luhmann zaradi svoje izhodiščno sociološke orientacije ni pomembnejše posegal v diskusijo, je pa njegova sistemska teorija vpeta v duhovno situacijo postmoderne. Pluralnost sistemov, diferencialno teoretska koncepcija sistema, komunikacija kot element sistema in ne zgolj opuščanje kategorije subjekta so tiste značilnosti, ki to teorijo umeščajo v visoko tehnicizirano postindustrijsko družbo.

Diskusija o usodi moderne, kakorkoli že široka in kontroverzna, je pokazala, da je odklapanje od naveze subjektum prav tako dvoumno, kot je bila dvoumna vloga te naveze v moderni. Pojem enotnega subjekta je vezan na pojem univerzalnega uma, ta pa spet na predstavo ene resnice. Ta kompozicija je tolikokrat vodila v nasilje in dominacijo, da je s tega stališča povsem upravičena sodobna kritika racionalnosti. Po drugi strani pa se je pojem uma vezal na nasprotno družbene prakse: emancipacijo, solidarnost, upanje in pravičnost. Pojem uma je zaradi te protislovnosti vreden, da se ga diferencira in razkroji skladno z novo teoretsko senzibilnostjo, ne pa da ga se zavrže z gromkim gestikuliranjem. Če se žrtvuje pojem uma, se žrtvuje možnost kritike uma, oziroma njegovega izdiferenciranja. Od te točke dalje je potem vsaka diskurzivna praksa ujeta v performativno protislovje. Gromko opuščanje pojmov subjekta in uma je očitno ideološko motivirano, ker noče priznati tiste strani racionalnosti, ki afirmira svet življenja.

Luhmannovo opuščanje subjekta, ki ga nadomesti avtopoezis sistema, kot že rečeno, predpostavlja razpadlost individualnega življenja v sistemskih strukturah scientiziranega in institucionaliziranega sveta. Če postmodernistična kritika subjekta tudi s hladnim opisom deviantnosti moderne razširi praktične kulturno politične učinke, potem po Luhmannovem opuščanju subjekta ostane samo hladna deskripcija - in nič več.

"S tega stališča pripelje Luhmann neokonservativno afirmacijo družbene moderne do vrha in na raven refleksije, kjer je vse, kar so predstavniki postmoderne kdajkoli lahko navedli, brez tožbe in bolj diferencirano že vnaprej mišljeno. Poleg tega se sistemski funkcionalizem ne izpostavlja očitku, da ne more predložiti računa o lastnem statusu: brez obotavljanja se umešča v znanstveni sistem in nastopa kot teorija s 'strokovno- univerzalno' ambicijo. /.../ Njegovo rekonceptualiziranje/ izloča 'podkompleksni' Lebenswelt kot neprebavljiv preostanek /.../'⁵

Lahkotnost, s katero Habermas včasih svojim filozofskim nasprotnikom pripiše neokonservativnost, zahteva previdnost. Njegova delitev na sistem in *Lebenswelt* je nezdružljiva z Luhmannovo teorijo, vendar pa znotraj analize sistema, ki mu vlada ciljna racionalnost, prevzema pomembne dele sistemske teorije.⁶ Habermas inkorporira Luhmanno-

5 ib., str. 332.

6 Thomas McCharty, najboljši poznavalec Habermasovega dela je izrazilo kritičen do teh inkorporacij Luhmannove teorije.

vo "superteorijo" kot subteorijo. Shematizem in scientizem, ki ju očitajo Luhmannu, prav tako zasledimo tudi pri njegovem teoretskem nasprotniku. Arbitrarna razdelitev na psihični in socialni sistem ni nič bolj dualistično poenostavljena kot podvojitev sistema in Lebenswelta. Vendar pa koncept dihotomnosti sistema in Lebenswelta omogoča kritično napetost teorije s pojmom koloniziranja Lebenswelta s strani sistemskih imperativov. Tu je Habermas vpet v tradicijo, ki se je pričela z Marxovim razlikovanjem baze in družbene nadgradnje in ki je pokazala na nezavedni značaj določenih družbenih razmerij in peljala v teorijo fetišizma. Od Marxa prek Lukacseve teorije postvarelosti vodi ta tradicija h kritiki instrumentalnega uma, ki jo je razvila frankfurtska šola. Skrajno pesimistične nasledke te kritike v Adornovi in Horkheimerjevi "*Dialektiki razsvetljenstva*" poskuša Habermas preseči tako, da preoblikuje samo izhodišče, t.j. Marxovo kritiko ideološke forme. Možnost, ki se jo oprime, da bi ohranil kategorijo racionalnosti, pa čeprav izdiferencirano, je delitev na sistem in Lebenswelt. V tej delitvi je problematična in iluzorna predstava, da se določen socialni sistem oblikuje neodvisno od procesov konsenza, medtem ko se Lebenswelt zapopade neodvisno od procesov moči in dominacije. Habermasovo odpovedovanje utopičnosti teoretskih projektov v korist znanstveni formulaciji pelje v podoben scientizem in shematizem, kot ga sam razkriva pri Luhmannu.

Neokonservativizem Luhmannovega projekta je predvsem v tem, da sistemska teorija ne more misliti niti razvijati logik družbenega upora in odpora proti procesom "normalizacij", ki jih izvaja sistem. Sodobni družbi ne prizna segmentne (kako razložiti npr. nacionalizem?) in stratifikacijske diferenciranosti, ampak zgolj funkcionalno. Je teorija sistema, ki ne pozna in ne prizna alternativ, se izogiba analizi neenakosti, protislovja olepša v razlike ter življenje spreminja v dolgčas. Njegove politične izjave ne potrebujejo komentarja.

Po Luhmannu pelje napačni in neznanstveni osebno-subjektivistični pristop raziskovalca v oblikovanje predstav o sferi dela, o značilnih razredno orientiranih opisih pavperizacij in marginalizacij, skratka v kategorialno razdelitev delo-kapital.

"Že več kot tristo let v Evropi ni več lakote, in velika socialna odkritja poznega 19. stoletja kot socialno zavarovanje in margarina dodatno prispevajo k temu, da se ta prepričanja pojavljajo kot popolnoma anahronistična."⁷

7 Niklas Luhmann, *Die Wirtschaft der Gesellschaft*, Frankfurt/M. 1988, str. 166.

Luhmann opravi s sodobnimi družbenimi gibanji prav tako lahkotno, kot to opravita margarina in socialno zavarovanje s tradicionalnimi socialno motiviranimi teorijami. Polemizira proti ekološkemu gibanju kot "usmerjeni javni retoriki strahu"⁸, ki jo razširjajo nova družbena gibanja. Tem manjka teorija, njihovi člani pa deloma živijo kot paraziti ter tako niso kvalificirani, da bi funkcionirali kot samoopazovalni organ družbe.

Obča sistemska teorija je gotovo ena od bolj dolgočasnih teorij, ki ogroža s senzorno deprivacijo. Aplikacije sistemske teorije so gotovo ene zanimivejših opisov družbenih in psihičnih fenomenov. Celotna superteorija spominja na supermarket. Neskončna množica blag, po vsebini enakih, zato pa deuniformiranih s krasnim svetom etiket. Sistemska teorija uporablja fenomene dejanskosti kot svoje etikete.

---

8 Niklas Luhmann, *Ökologische Kommunikation*, Opladen 1986, str. 243.

Literatura

Gerok W. (ur.), *Ordnung und Chaos*, Stuttgart 1990.

Habermas J., Luhmann N., *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie - Was leistet die Systemforschung?*, Frankfurt/M. 1971.

Habermas J., *Filozofski diskurs moderne*, Zagreb 1988.

Luhmann N., *Soziale Systeme*, Frankfurt/M. 1984.

Luhmann N., *Ökologische Kommunikation*, Opladen 1986.

Luhmann N., *Die Wirtschaft der Gesellschaft*, Frankfurt/M. 1988.

Rasmussen D. M., *Reading Habermas*, Oxford 1990.

Software (public domain), *Fractint 7.0*.

Zimmerman K., *Die Abschaffung des Subjekts in den Schranken der Subjektphilosophie*, Das Argument 178, Berlin 1989.